

Johdanto: Suomalaisten *Joutsenlampien* kaanon

Riikka Korppi-Tommola
& Tiina Suhonen

Suomalainen keskivertokatsoja tuntuu samaitavan koko käsitteen klassinen baletti voimakkaammin juuri *Joutsenlampeen* (Vienola-Lindfors 1976).

Pjotr Tšaikovskin säveltämästä *Joutsenlampi*-baletista on muodostunut klassikko ja sillä on vankka esityshistoria myös Suomessa. Seuraavien artikkeleiden lähtökohtana ovat ”Joutsenlampi – historioita, Swan Lake – His-

tories”-seminaarissa (20.–21.11.2015) pidetyt tutkijapuheenvuorot.¹ Seminaarissa käsiteltiin teoksen suomalaisia versioita ja niiden yhteyksiä kansainväliseen *Joutsenlampien* verkostoon. Artikkeleissa pohditaan, miten suomalainen *Joutsenlampi*-balettien kaanon on syntynyt ja mitkä ovat sen yhteydet erityisesti baletin venäläiseen esityshistoriaan. Paikallisesta esitystraditiosta nostetaan esiin suomalaisten *Joutsenlampien* kaanonin erityispiirteitä.

Kaanon viittaa niihin teoksiin, jotka säilyvät repertoaarissa vuosi toisensa jälkeen, tai yksittäisten taiteilijoiden töihin, joista toistuvasti luemme kirjoista ja tutkimuskirjallisuudesta, sekä ylipäätään hyvin tunnettuihin tanssin ilmiöihin (Laakkonen 2009, 26). Kanonisoinnin prosessi käsitetään yleisten intressien verkostoina, joissa yksittäiset toimijat vaikuttavat. Nämä prosessit tapahtuvat aina sosiaalisissa, taloudellisissa ja poliittisissa yhteyksissä. (Emt., 27; Eliot 2013, 14–15; Génne 2000, 154.)

Joutsenlampi esitettiin kokoillan versiona Suomalaisessa Oopperassa ensimmäisen kerran vuonna 1922. Sen jälkeen uusia tulkintoja, ensi-iltoja *Joutsenlammesta* uusine tekijöineen tai erilaisine piirteineen on ollut oopperan ohjelmistossa yhdeksän (ks. *Joutsenlammen*

Suomalainen Ooppera

Tiistaina tammikuun 17 p. klo 1/2 8 i. p.

Ensi-ilta

Korotetuin hinnoin

Joutsenlampi

Mielikuvituksellinen baletti 4:ssä osassa. Säv. P. Tschaikowski.
Näytännölle asettanut Marius Petipas. Tanssit harjoittanut Georges Gé.

HENKILÖT:

Prinsessa	Elbe Nissinen
Siegfried, hänen poikansa	Georges Gé
Beno, Siegfridin ystävä	Elo Kuosmanen
Wolfgang, opettaja	Toivo Louko
Odette, Joutsenten kuningatar	Mary Paischeff
Pahahenki	Antero Suonio
Ritari Punaparta pahahenki kutsuvierain muodossa	Antero Suonio
Ottile, hänen tyttärensä, Odetten näköinen	Mary Paischeff
Juhlanvojen ohjaaja	Wailu Kiipi
Prinsin ystäviä, hovinaisia, maalaiskansan, vieraita, naamoita, aineita ja hoyherroja.	
I osa. Pas de trois. Valse champêtre. Danse de couples.	
II osa. Entrée des cygnes. Grand pas des cygnes. Adagio. Danse des cygnes.	
Valse. Coda. Finale.	
III osa. Valse des fiancées. Pierrette & pierrots. Danse espagnole. Mazurka.	
Danse hongroise. Pas d'action.	
IV osa. Valse des cygnes. Scène dansante. Finale.	

Johtaja: Tauno Hannikainen. Orkesteri: Helsingin Kaupunginorkesteri.

Over avataan klo 7. Näytäntö alkaa klo 1/2 8 i. p.

Selostuksia myytävänä kassassa ja vahtimestareilla.

Korotetut hinnat veroineen:

Permanto	1—155	Smk. 40: —
"	156—311	" 35: —
"	312—367	" 30: —
Ensi rivi	1—31	" 40: —
"	32—66	" 35: —
"	67—108	" 30: —
" Aitiot	4, 5, 6, 7 etupaikat	" 40: —
"	" takapaik.	" 30: —
"	1, 2, 3, 8, 9, 10 etupaikat	" 30: —
"	" takapaik.	" 20: —
Toinen rivi	1—31	" 20: —
"	32—66	" 15: —
"	67—106	" 12: —
" Aitiot	4, 5, 6, 7 etupaikat	" 20: —
"	" takapaik.	" 12: —
"	1, 2, 3, 8, 9, 10, etupaikat	" 15: —
"	3, 8, takapaikat	" 8: —
"	1, 2, 9, 10, "	" 6: —
"	11—12	" 6: —

Kassa pidetään avoinna näytäntöpäivinä 10—2 ja 5—1/2 8; sunnuntaisin 1—3 ja 5—1/2 8 ja maanantaisin 5—7; muina päivinä 10—2. Puhelin 63 10.

Helsinki 1922. Suomal. Kirjall. Seuran Kirjap. Osasto.

Joutsenlammen käsiohjelmajuliste vuodelta 1922. Lähde: Suomen Kansallisoopperan esitystietokanta.

ensi-illat, Suomen Kansallisoppeera). Teoksesta tuli tärkeä osa Suomen Kansallisoopperan repertoaria, mutta suomalaisiin *Joutsenlampiin* kohdistuvaa tutkimusta on aiemmin tehty hyvin vähän (aihetta sivuavat Makkonen 2007; Suhonen 1997; Vienola-Lindfors & Hällström 1981).

Klassisessa baletissa teosten kaanonin ylläpitää se, kuinka traditioon sidotut esitykset pystyvät heijastamaan myös ajassaan kiinnostavia ja koskettavia ilmiöitä (Eliot 2013, 15). Diakronisessa, pitkiä ajanjaksoja kattavassa tarkastelussa voidaan vertailla, mitä piirteitä yksittäisissä esityksissä on ilmennyt vuosikymmenien varrella. Mistä yksittäiset teokset ovat koostuneet, ja mitä muutoksia on tapahtunut suhteessa aiempiin tulkintoihin? Kiinnostavaa on, miten kansalliset näyttämöt ovat rakentaneet omia repertoariaisia kaanoneitaan. Karen Eliotin mukaan (emt., 16–17) kansalliset baletit rakentavat omaa kertomustaan, statustaan ja asemaansa kansallisessa kulttuurissa tarttumalla menneisiin mestariteoksiin.

Tanssin kaanonin muodostumisen problematiikkaan kuuluu keskeisesti esitystaiteen katoava luonne: esitetystä koreografiasta ei ole jäänyt jäljelle tarkkoja merkintöjä (Laakkonen 2009, 25). Jopa kaikkein kanonisoituneimpien balettien tarkempi jäljittäminen on haasteellista, koska itse tanssi, liikkeet ja ilmaisu ovat muuttuneet, kun yksittäiset teokset ovat kulkeutuneet tekijöiltä toisille (Eliot 2013, 13). Vaikka kaanonin muodostumisprosessia on usein vaikea hahmottaa – saati kiistattomasti oikeuttaa, kaanonin jäljittäminen voi kuitenkin koostua esitysten jäljelle jääneistä materiaaleista ja niistä käsityksistä, joita esitettyjen teosten ympärille on muodostunut. On tarkkoja esityspäivämääriä, kantaesitysten ajankohtia ja niihin liittyviä dokumentteja, joiden avulla voidaan vertailla ja tarkastella suhtautumistapojen muutoksia. (Genné 2000, 133.) Näissä artikkeleissa tutkimusmateriaalina on käytetty esityshistoriatutkimuksen peruslähdeaineistoa, kuten käsiohjelmaa, esityksistä sekä niiden tekijöistä kirjoitettuja tekstejä: ohjelmistoesittelyjä, kritiikkejä sekä muistelmia. Myös visuaaliset

materiaalit, kuten valokuvat, jopa tallenne, ovat olleet keskeisiä lähteitä.

Tutkimuksessa tulisi kiinnittää erityistä huomiota myös siihen, kuinka kansalliset ja kansainväliset kaanonit muodostuvat ja poikkeavat toisistaan (Laakkonen 2009, 28). Suomalaisten *Joutsenlampien* vaikutteet saatiin ensisijaisesti Venäjältä ja Neuvostoliitosta. Baletin perinteitä on vaalittu pietteillä. Kun Moskovan Bolšoi-teatterin baletti vieraili ensimmäisen kerran lännessä, Lontoossa vuonna 1956, neuvostoliittolainen tanssiteoreetikko Juri Slonimski (1902–1978) avasi balettitradition merkitystä ja siinä tapahtuvaa kehitystä:

Uusi kasvaa vanhassa. Ja ne, jotka väittävät, että he ovat kehittäneet uuden katkaisemalla kaikki siteensä vanhaan, ovat vakavasti erehtyneet. On olemassa vain yksi vaihtoehto (kahdesta): joko täydellinen ja ehdoton vanhan kieltäminen – ja tappio, taikka muuttaminen vanhan pohjalta ja sen edistyksellisten piirteiden luova kehittäminen – ja voitto. Luodakseen uutta, baletin täytyy ensin hallita vanha. Kysymys ei tietenkään ole koko klassisen baletin perinnön mekaanisesta hyväksymisestä, vaan edistyksele tarpeellisten aineiden kriittisestä valikoinnista. (Pajastie 1957, suomenkielinen lainaus tekstissä sitaateissa.)

Tanssihistorioissa usein korostetaan koreografikeskeistä lähestymistapaa. ”Joutsenlampi – historioita, Swan Lake – Histories”-seminaarissa järjestettiin molempina päivinä tanssijapaneelit, joissa *Joutsenlammessa* esiintyneet ja teosta harjoittaneet tanssitaiteilijat muistelivat eri versioita ja omia kokemuksiaan niissä. Ensimmäisenä päivänä keskustelemassa olivat Ulrika Hallberg, Doris Laine, Maj-Lis Rajala sekä Aku Ahjolinna, toisena päivänä Kirsi Aromaa, Jutta Mustakallio ja Timo Kokkonen.² Keskustelut toteutettiin ryhmässä kahden haastattelijan johdolla sekä osallistuvan yleisön edessä.

Balettitanssijoiden muistitieto täydentää artikkeleissa kirjallisia lähteitä. Siihen liittyy kuitenkin monia haasteita: muistitieto on aina tuotettu toisesta kontekstista ja aikakaudesta

käsin, ja se kertoo usein enemmän tapahtumien yksittäisistä merkityksistä kuin itse tapahtumisista. Ainutlaatuista on kertojan subjektiivinen kokemus, josta on tullut merkittävä osa myös nykyistä historiantutkimusta. Muistitiedon avulla voidaan saada tietoa aiemmin tuntemattomista seikoista, tai sen avulla voidaan tarkentaa detaljeja jo aiemmin tunnettuihin näkökulmiin. (Ks. Portelli 2006, 49–64.) Suomalaisen *Joutsenlampien* muisteleminen vahvasti näkemystä, että menneisyyden kadonneita koreografioita voidaan lähestyä ja avata myös yksittäisten kehollisten muistikokemusten avulla ja tätä materiaalia voidaan hyödyntää historiantutkimukseen.

Ensimmäisessä artikkelissa, joka ajallisesti sijoittuu kansallisen *Joutsenlampi*-kaanonin itämisvaiheeseen, tarkastellaan valmistautumista kotimaisen *Joutsenlammen* ensiesitykseen vuonna 1922, ja miten ratkaisevaa siinä olivat Suomeen pakolaisina tulleiden venäläisten tanssijoiden opetus ja heidän toteuttamansa balettinäytökset. Venäläiset opettivat Helsingin Tanssiopistossa, jonka yhtenä tavoitteena oli kansallisen baletin aikaansaaminen. Artikkelissa osoitetaan, kuinka venäläisen baletin perinteinen ohjelmisto levisi 1920-luvulla lähes samaan aikaan Suomeen ja Baltian maihin. Tässä mielessä suomalainen *Joutsenlampi* ei ollut erikoistapaus, jollaiseksi balettikriitikot ovat halunneet sen määritellä. Artikkelissa pohditaan myös George Gén *Joutsenlammen* sukulaisuutta venäläisiin esikuvuihin.

Toisessa artikkelissa tarkastellaan neljän suomalaisen *Joutsenlammen* ensi-iltoja (1953, 1957, 1966 ja 1976) ja niiden esitystulkintojen linjamuutoksia. 1950-luku muodostui murrokseksi Alexander Saxelinin *Joutsenlammen* (1945) jälkeen. Saxelinin tulkintaa pidettiin osana Suomalaisen Oopperan baletin sotien jälkeistä selviytymistarinaa. Vuoden 1953 versiossa ensimmäisen kerran ulkomainen koreografi tarttui tuttuun klassikkoon. Viimeinen artikkelissa käsitelty *Joutsenlammen* leningradilainen tulkinta jäi myös viimeiseksi ennen Kansallisoopperan siirtymistä uuden ooppe-

ratalon suuren näyttämön puitteisiin. Kyseiset neljä ensi-iltaversiota kytkeytyivät toisiinsa sekä aiempiin suomalaistulkintoihin, mutta ennen kaikkea kansainväliseen *Joutsenlampien* verkostoon, josta tuolloin korostui Moskovan Bolšoi-baletin moninainen vaikutus klassikon suomalaiskaanonin muodostumisprosessissa.

Joutsenlammen ensi-illat, Venäjä

Bolšoi-teatteri, Moskova ja Mariinski-teatteri, Pietari, Venäjä³

Joutsenlampi 1877 Bolšoi-teatteri, Moskova

Koreografia: Julius Wentzel Reisinger

Säveltäjä: Pjotr Tšaikovski

Libretto: Vladimir Begitšev ja Vasily Geltser

Lavastus: Karl Valz, Ivan Shanguine ja Karl Gropius

Joutsenlampi 1880 Bolšoi-teatteri, Moskova

Koreografia: Joseph Hansen

Säveltäjä: Pjotr Tšaikovski

Joutsenlampi 1895 Mariinski-teatteri, Pietari

Koreografia: Marius Petipa (1. ja 3. näytös), Lev Ivanov (2. ja 4. näytös sekä 3. näytöksen unkarilainen ja venetsialainen tanssi)

Säveltäjä: Pjotr Tšaikovski (Modest Tšaikovski, Riccardo Drigo)

Libretto: Vladimir Begitšev ja Vasily Geltser

Lavastus: Colonel Andrejev, Mihail Botšarov ja Heinrich Levogt

Puvut: Jevgeni Ponomarjov

Joutsenlammen ensi-illat, Suomen Kansallisoppera

Suomen Kansallisbaletti⁴

Kaikissa säveltäjä: Pjotr Tšaikovski

Joutsenlampi 17.1.1922

Koreografia: Marius Petipa

Toteutus: George Gé

Joutsenlampi 30.1.1932

Koreografia ja ohjaus: George Gé

Lavastus: Martti Tuukka

Joutsenlampi 18.10.1945

Koreografia: Alexander Saxelin

Lavastus: Olavi Karpalo

Joutsenlampi 12.11.1953

Koreografia: Mary Skeaping (Lontoo),

Nikolai Sergejevin sovittamaan Petipa-
Ivanovin koreografiaan

Lavastus: Wäinö Aaltonen yhteistyössä

Kaarle Haapasen kanssa

Joutsenlampi 26.10.1957

Koreografia: Lev Ivanov – Alexander Gor-
ski – Asaf Messerer

Harjoittaja: Tamara Nikitina (Bolšoi-
teatteri, Moskova)

Lavastus ja puvut: Janos Horváth

Joutsenlampi 26.10.1966

Koreografia: Lev Ivanov – Alexander Gor-
ski – Asaf Messerer

Uudelleen harjoittanut Bolšoi-version
mukaan Klaus Salin

Lavastus ja puvut: Seppo Nurmimaa

Joutsenlampi 8.4.1976

Libretto: Alla Šelest, V. Begitševin ja V.
Geltserin mukaan.

Koreografia: Lev Ivanov – Marius Petipa
– Rafael Vagabov

Ohjaus ja harjoittanut: Alla Šelest (Kirov-
teatteri, Leningrad)

Lavastus ja puvut: Seppo Nurmimaa

Joutsenlampi 1.12.1993

Koreografia: Vladimir Bourmeister
(1960), Petipan ja Ivanovin mukaan

Libretto: Vladimir Begitševin ja Vasili
Geltserin mukaan

Toteutus ja ohjaus: Josette Amiel

Lavastus: Petrika Ionesco

Puvut: Anna Kontek

Joutsenlampi (Dantzig van) 8.5.2004

Koreografia: Rudi van Dantzig

Koreografia: Toer van Schayk

Koreografia Petipan ja Ivanovin alkupe-
räisen version pohjalta. Karakteritanssien
koreografia Toer van Schayk.

Lavastus ja puvut: Toer van Schayk

Joutsenlampi (Greve) 23.10.2009

Koreografia: Kenneth Greve, Lev Ivano-
vin ja Marius Petipan mukaan

Lavastus ja puvut: Karin Betz

Viitteet

- 1 ”Joutsenlampi – historioita, Swan Lake – Histories” -seminaarissa (20.–21.11.2015) tutkijapuheenvuoroja pitivät kaksi kansainvälistä tanssintutkijaa (professori Tim Scholl ja professori Claudia Jeschke) sekä neljä suomalaista tanssihistorioitsijaa (artikkeleiden kirjoittajien lisäksi Johanna Laakkonen ja Aino Kukkonen). Järjestäjänä oli Helsingin yliopiston teatteritieteen oppiaine yhteistyössä Suomen Kansallisoopperan ja Kansallisbaletin kanssa.
- 2 Tanssijapaneeleissa haastattelijoina toimivat Johanna Laakkonen ja Riikka Korppi-Tommola. Paneelien videotallenteet ja niiden litteroinnit sijaitsevat Teatterimuseon arkistossa (ks. Tanssijapaneelit I–II 2015, Teatterimuseon arkisto).
- 3 Ensimmäisten *Joutsenlampien historiasta* ks. esim. Demidov & Fanger 2005; Wiley 1985.
- 4 *Joutsenlammen* tuotantokerrat on lueteltu Suomen Kansallisoopperan Encore -esitystietokannassa (ks. Joutsenlampi).

Lähteet

- Demidov, Alexander P. & Fanger, Iris M. (2005), Swan Lake. – *The International Encyclopedia of Dance*. Eds. Selma Jeanne Cohen & Dance Perspectives Foundation. New York: Oxford University Press.
- Eliot, Karen (2013), Dancing the Canon in Wartime. Sergeev, de Valois, and Inglesby and the Classics of British Ballet. – *Dance on Its Own Terms. Histories and Methodologies*. Eds. Melanie Bales & Karen Eliot. New York: Oxford University Press, 13–42.
- Genné, Beth (2000), Creating a Canon. Creating the ‘Classics’ in Twentieth-Century British Ballet. – *Dance Research: The Journal of the Society for Dance Research*, 18: 2, 132–162.
- Joutsenlampi. Encore – Suomen Kansallisoopperan esitystietokanta. Luettu 29.8.2015 <http://encore.opera.fi/fi/work/20040124>
- Laakkonen, Johanna (2009), *Canon and Beyond. Edvard Fazer and the Imperial Russian Ballet 1908–1910*. Helsinki: Finnish Academy of Science and Letters, Humaniora.
- Makkonen, Anne (2007), *One Past, Many Histories. Loitsu (1933) in the Context of Dance Art in Finland*. PhD Thesis, University of Surrey. <http://www.wwwmakkonen.kotisivukone.com/4>. Luettu 29.8.2015.
- Pajastie, Eila (1957), 80-vuotias ”Joutsenlampi” uudelleensyntyneenä venäläisten käsissä. – *Suomen Sosialidemokraatti* 26.4.1957. Suomen Kansallisoopperan ja -baletin arkiston leikekokoelma.
- Portelli, Alessandro (2006), Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? – *Muistitietotutkimus, metodologisia kysymyksiä*. Toim. Outi Fingerroos, Riina Haanpää, Anne Heimo & Ulla Peltonen. Helsinki: SKS, 49–64.
- Suhonen, Tiina (1997), Kaunoliiketaiteesta tanssirealismiin. Suomalaisen tanssin historiaa. – *Valokuvan tanssi. Suomalaisen tanssin kuvat 1890–1997*. Toim. Hanna-Leena Helavuori, Jukka Kukkonen, Riitta Raatikainen & Tuomo-Juhani Vuorenmaa. Oulu: Kustannus Pohjoinen, 11–34.
- Tanssipaneelit I ja II (2015). Joutsenlampi – historioita, Swan Lake – Histories -seminaari 20.– 21.11.2015. Tallenteet ja litteroinnit. Teatterimuseon arkisto.
- Vienola-Lindfors, Irma & Hällström, Raoul af (1981), *Suomen Kansallisbaletti 1922–1972*. Helsinki: Musiikki Fazer.
- Vienola-Lindfors, Irma (1976), Joutsenlampi, Suomen rakastetuin baletti. Käsiohjelma, *Joutsenlampi* 1976. Suomen Kansallisoopperan ja -baletin arkiston käsiohjelmakokoelma.
- Wiley, Roland John (1985), *Tchaikovsky's Ballets. Swan Lake, Sleeping Beauty, Nutcracker*. Oxford: Clarendon Press.